

VARGA LAURA

Adso Dervensis: Az Antikrisztus felemelkedése és ideje

Adso Dervensis 10. században keletkezett levele a középkori apokaliptikus irodalom egyik meghatározó munkája. Címzettje Szász Gerberga, IV. Lajos nyugati frank uralkodó felesége. A királyné az Antikrisztus és a végidő eljövételével kapcsolatban kér tájékoztatást a szerzetestől. A levél jegyzetekkel ellátott magyar fordítása betekintést enged az első ezredfordulót megelőző apokaliptikus gondolkodásba.

Kulcsszavak: Adso Dervensis, Antikrisztus, világvégevárás, ezredforduló, középkori Európa, kereszténység

Bevezető

Mentalitástörténeti szempontból az ezredfordulókat övező általános aggodalom önmagában is érdekes kutatási alapként szolgál számos tudományterületen. A kétezres éveket megelőzően jelent meg az úgynevezett Y2K probléma, és azóta rendszeresen értesülhetünk az aktuális évre vonatkozó nostradamusi jóslatokról is. Az első ezredforduló esetén az ilyen típusú jövendölések alapját a Biblia szolgáltatta. Jelen tanulmány Adso Dervensis középkori bencés szerzetes az Antikrisztussal és a végidő eljövételével foglalkozó levelének latin szövegét és magyar fordítását közli. A latin nyelvű szövegközlés alapja Daniel Verhelst 1976-ban megjelent kritikai kiadása.¹ A szöveghez a korábbiakban nem készült magyar fordítás, ennek elkészítéséhez a fent említett kiadást vettem alapul. A fordításhoz tartozó jegyzetapparátus elkészítésében nagy segítség-

¹ VERHELST (1976: 20–30).

gemre volt a Gian Luca Potestà és Marco Rizzi szerkesztésében megjelent apokaliptikus írásokat tartalmazó szöveggyűjtemény.²

Adso Dervensis életéről csekély információval rendelkezünk. Ezek többnyire a Montier-en-Der-i apátság történetéről szóló *Vita Bercharii* folytatásából származnak. Ebből megtudjuk, hogy Adso a tizedik század elején születhetett, nemesi jurai családban. Fiatalon a luxeuil-i apátságban kapott szerzetesi neveltetést. Ekkor a Saint-Evre-i apátságban tartózkodott és látott el tanítási feladatokat. Később Toul püspöke kérte fel a székesegyházi iskola tanárának. Ezután került a Montier-en-Der-i apátságba, ahol az apátsági iskola vezetését is rábízták.³ Egy 968-ban keletkezett oklevél szerint már Adso viselte az apáti címet, amit feltehetően 992-ben bekövetkezett haláláig meg is tartott.⁴ Ebből az időszakból több hagiográfiai munkája ismeretes: Saint-Basle de Verzy apátja kérésére elkészítette Szent Basolus életrajzát, Gerard, Toul püspökének kérésére Mansuetus püspökét és Odónak, Montier-la-Celle apátjának megírta Szent Frodober-tét. Az utolsó, Szent Bercharius életrajza befejezetlen maradt. Számos munkája közül mégis a Gerberga királynénak címzett Antikrisztus-leírás lett a középkori eszkatologikus irodalom legismertebb darabja.⁵

Az Antikrisztus-legenda egy tökéletesen gonosz emberi lény létezését tárja elénk. Első kiforrott változata a Kr. u 1. században jelent meg, amikor néhány zsidó azt kezdte el hirdetni, hogy a Messiás ténylegesen eljött Jézus Krisztus személye által. A korai kereszténység azt az álláspontot képviselte, miszerint Jézus halálát követően rövidesen visszatér a Földre, hogy új korszakot hirdessen, ekkor majd össze fog csapni az Istennel szembeforduló emberi gonoszsággal, hogy földi hatalmát beteljesítse.⁶ Az Antikrisztus személye, egy tökéletesen gonosz lény emberi manifesztációja, nem keverendő össze az ördöggel.⁷ Az Antikrisztus-legenda fejlődése évszázadokat átívelő, és több aspektusában még ma is homályos. Személyét, természetét és eljövételének körülményeit is több

² POTESTÀ–RIZZI (2012: 341–359).

³ VERHELST (1976: V).

⁴ VERHELST (1976: V; VIII).

⁵ VERHELST (1976: VIII).

⁶ MCGINN (1995: 16–17).

⁷ MCGINN (1995: 15).

kérdés övezi. Azonosították már konkrét személyekkel (Nero, XXII. János vagy Hitler), és kívülálló csoportokkal is (muszlimok, zsidók vagy eretnekek). A keresztény nézetek alapvetően két ellentét viszonyában értelmezik az Antikrisztussal kapcsolatos kérdéseket. A külső-belső ellentétben a hívők önmaguk gonoszhoz való viszonyulását értelmezik: Az „igazak” közül emelkedik majd ki az Antikrisztus, vagy mint külső erő támad a hívekre? A rettegés-becsapás ellentét további két szempontra bontható. A rettegés és félelem érzései a gyakran Antikrisztusként azonosított személyek tulajdonságaihoz kapcsolódnak. A becsapás pedig azt mutatja meg, hogyan lehet a vallásosság álcáját felöltve megtévesztéssel és rosszindulattal élni. Miképpen Szent Ágoston Antikrisztusai is megvallják Isten szavát, de tetteikben tagadják őt.⁸

Az 1000. év félelmeivel kapcsolatos vélemények arra mutatnak rá, hogy nem alakult ki egy általános félelem a nyugati világban. A végső idők eljövételének tárgyalása általában a művelt emberek és a szerzetesek „kiváltsága” volt.⁹ A 10. században keletkezett szövegek között csak elvétve találunk olyanokat, amelyekben az ezredfordulóra mint a végidő eljövételére történik utalás. Bernard McGinn Antikrisztusról szóló monográfiájában is csak Fleury-i Abbót¹⁰ és Raoul Glaber¹¹ történetíró munkáit említi, amelyek konkrét utalást tartalmaznak az 1000. évvel kapcsolatosan. Ezzel szemben az Antikrisztus említésére és összekapcsolására a végidők közeledésével több példával is szolgálhatunk: Gerbert d’Aurillac 991-es reims-i zsinat eseményeit tárgyaló munkájában szerepel XV. János

⁸ MCGINN (1995: 16–17).

⁹ STEPANOV (2020: 16–17).

¹⁰ *Sancti Abbonis Floriacensis abbatis Apologeticus ad Hugonem et Robertum reges Francorum, Patrologia Latina* 139, 471: *De fine quoque mundi coram populo sermonem in Ecclesia Parisiorum adolescentulus audivi, quod statim finito mille annorum numero Antichristus adveniet et non longo post tempore universale iudicium succederet.*

¹¹ Raoul (vagy: Rodulphus) Glaber, *Historiarum libri quinque* 4, 6 (*De confluentia populi totius orbis, quae ad sepulcrum Domini Hierosolymis facta est*), *Patrologia Latina* 142, 681D–682A: *Praeterea dum quidam de sollicitioribus qui eo tempore habebantur, consulti a pluribus fuissent quid tantus populorum concursus ad Hierosolymam designaret, olim saeculi inauditus praeteriti, responsum est a quibusdam, satis caute, non aliud portendere quam adventum illius perditum Antichristi, qui circa finem saeculi istius, divina testante auctoritate, praestolatur adfuturus.*

pápa Antikrisztusként való megjelenése,¹² Adémar de Chabannes 1020-ban az aquitániai eretnekeket az Antikrisztus követőivel azonosította, valamint az angolszász egyház képviselői közül Ælfric eynshami apát és Wulfstan yorki érsek elsősorban szerzetesekhez, papokhoz és laikusokhoz szóló prédikációikban figyelmeztetnek az Antikrisztus közelgő megjelenésére.¹³ Tehát összességében azt mondhatjuk, hogy nem alakult ki az emberekben általános félelem az első ezredforduló eljövételével kapcsolatban. Ennek magyarázatául szolgálhat az a népszerű ágostoni elgondolás, amely szerint a vég időpontja nem tudható.¹⁴ Ugyanakkor a végítélet eljövételétől való félelem kiegészülhetett azzal a reménnyel, hogy elérkezik a béke, és beteljesedik Isten országának igazságossága.¹⁵ Tehát a remény és a be nem következett végidő megkönnyebbülést hozhatott, valamint törekvést arra, hogy az emberi élet javításán még lehet dolgozni, Isten dicsősége érdekében.¹⁶ Ennek bizonyítéka lehet a 11. század elején megnövekvő jeruzsálemi zarándoklatok száma, és a nyugati városokban a katedrálisok építésének megkezdése.¹⁷

Az egyház és a szerzetesi élet megújításával kapcsolatban két nagy szerzetesi reform ismert a késő Karoling-korból: a gorzei és a clunyi reform. Fontos különbség a mozgalmak között, hogy Gorze és követői nem vonták ki magukat a császár fennhatósága alól,¹⁸ ennek köszönhetően a német területeken, így a Frank Birodalomban is elterjedt.¹⁹ Adso levelének címzettje Szász Gerberga, IV. Lajos nyugati frank uralkodó felesége, saját maga is elkötelezett volt az egyház és az előbbieken említett bencés reform terjedése iránt. Gerberga korabeli politikában betöltött szerepét elsősorban a Flodoard Évkönyvekben tudjuk nyomon követni. Ezek ugyan tanúlistákat nem tartalmaznak, de felsorolják a királyi udvarban gyakran feltűnő személyeket. A királyné neve leginkább azokban az oklevelekben szerepel, amelyek nagy része valamely kolos-

¹² MCGINN (1995: 112–113).

¹³ VADAS (2007: 37–38).

¹⁴ TSVETELIN (2020: 299).

¹⁵ TSVETELIN (2020: 16–17).

¹⁶ TSVETELIN (2020: 299).

¹⁷ TSVETELIN (2020: 16–17; 299. jz).

¹⁸ GYÓRFFY (2000: 188–189).

¹⁹ THOMPSON (1918: 220).

tor reformjához kapcsolódik.²⁰ Az adsói levél keletkezésének időszakából (949–954)²¹ több olyan oklevelet ismerünk, amelyek új reformok bevezetését és új apát kinevezését rögzítik, például 951-ben az autuni Szent Márton kolostorban. Gerberga egyik fiának, a későbbi nyugati frank királynak, Lotharnak 961-ben keletkezett oklevelében anyját mint a templomok szerelmesét (*ecclesiarum amatrix*) említi meg.²² A szerzetesség iránti elkötelezettség a királyné részéről nem volt kirívó eset a 9–10. században. Az apáti hatalomra használt kifejezések sokszor átfedésben voltak a királynői hatalmat jelképező szavakkal: feltehetőleg ezzel szerették volna erősíteni az olykor instabilnak tűnő királynői hatalmat.²³

A levélhez tartozó prológus és epilógus igazolja, hogy a királyné tájékoztatást kért Adsótól az Antikrisztussal és a végítélet eljövételével kapcsolatban. Azt, hogy a kérés szóban vagy írásban hangzott-e el, nem tudjuk, Gerberga levele – ha volt is ilyen – nem ismeretes. A szakirodalomban nem született általános egyetértés abban a kérdésben, hogy miért érdeklődött Gerberga az Antikrisztus iránt. Egyesek számára a királyné egy aggódó laikus benyomását keltheti, aki útmutatást kér a közelgő milleniummal kapcsolatban, Adso szövegét vizsgálva azonban azt feltételezhetjük, hogy Gerberga számára nem voltak ismeretlenek a levélben megjelenő vallási formulák.²⁴ Erre utalhat a királyné megszólítása is: *sanctarum virginum duci*,²⁵ azaz „szent szüzek vezetője”. Simon MacLean királynői hatalomról szóló 2008-as tanulmányában is Gerberga bencés reform melletti elköteleződésével érvel.²⁶ Ezt a szempontot támasztja alá az az elgondolás is, miszerint a reform támogatói ezt az Antikrisztus-képet kívánták felhasználni azokkal szemben, akik ellenezték reformista nézeteiket. A levél a csoportidentitás megerősítésére szolgál-

²⁰ MACLEAN (2008: 685).

²¹A levélben említett Rorico, IV. Lajos testvére 949 után lett Laon püspöke. A személyére való utalás segítséget nyújt a levél keletkezésének időbeli elhelyezéséhez, ez alapján tehát 949 után íródott. IV. Lajos 954-ben halt meg, a levélben még élőként való említése utal a levél keletkezési idejére, amely bizonyosan 954 előtt történt.

²² MACLEAN (2008: 657).

²³ MACLEAN (2008: 657).

²⁴ MACLEAN (1979: 656).

²⁵ VERHELST (1976: 20, 5. jz).

²⁶ MACLEAN (2008: 653).

hatott azok között, akik a gorzei reformot támogatták, s ide tartozott Adso és Gerberga is.²⁷ Ezzel szemben Johannes Fried inkább a dinasztikus szempontokat részesíti előnyben. A római birodalom eszkatológiai szerepéről már a korai keresztény szerzők is említést tesznek, például az afrikai Tertullianus is: „Nagyon jól tudjuk, hogy az egész földkerekséget közelről fenyegető szörnyűséges összeroppanást és a borzalmas szorongásokkal ijesztő idők végezetét a Római Birodalom fönnállása tartóztatja csupán.”²⁸ Adso a Tesszaloniaiaknak szóló második levél nyomán (2Tessz 2, 6–7) összekapcsolja az ítélet napjának eljövetelét Pál apostol gondolataival: az Antikrisztus addig nem fog a világba eljönni, amíg az egykoron virágzó Római Birodalom meg nem szűnik létezni. És mivel a levél megírásának korában a birodalom a frankok – egészen pontosan a nyugati frank uralkodók – kezében van, ezért a vég ideje még nem következhet be.²⁹

A *De ortu et tempore Antichristi* – a hasonló korábbi munkákkal ellentétben – nem írásmagyarázat, hanem hagiográfiai elemeket mutató elbeszélés. Bizonyos tekintetben az apokaliptikus keresztény irodalom mintapéldájaként értelmezhető. Levél formában íródott, latin nyelvű, rövid munka, amelyben Adso megosztja az Antikrisztus eljövetelével kapcsolatos elképzeléseit. A francia kritikai kiadás három egységre osztja fel a szöveget: az első az *Előszó Gerbergához* címet viseli, a második az *Értekezés az Antikrisztusról*, az utolsó pedig az *Utószó Gerbergához*. Én magam is ezt a tagolást használtam az értekezés fordítása során. A prológból és az epilógusból kiderül, hogy a szerzetes Gerberga kérésére írta meg levelét. A prológból név szerint is említi a királynét, az epilógusban pedig a kérésre is utal: „Hűen teljesítettem, amit elrendeltetek, és kész vagyok engedelmeskedni minden másban, amit parancsolni méltóztattok”. A francia kritikai kiadás 171 kéziratot és 9 szövegváltozatot jegyez,³⁰ és ezeket a prológból és az epilógusból meglelte alapján osztja fel. A végleges szövegközléshez a párizsi Nemzeti Könyvtárban található kéziratot³¹

²⁷ MACLEAN (2008: 656).

²⁸ Tert. *De resurr. Carn.* 24, 12–20, ld. GRÜLL (2023: 160–163).

²⁹ FRIED (2022: 63).

³⁰ MCGINN (1995: 114).

³¹ Ms. Lat. 5390 de la Bibliothèque Nationale de Paris.

vették alapul.³² Mindössze minimális javításokat végeztek a szövegben, pl. írásjelek kiegészítése, nagybetűk használatának egységesítése.³³

Adso a levél megírásához elbeszélő formát választott. A Potestà–Rizzi-féle szöveggyűjtemény nyolc alapegységre osztja fel tartalma alapján az *Értekezés az Antikrisztusról* címet viselő egységet.³⁴ Az első rész az Antikrisztus nevének értelmezésével kezdődik: a görög *anti* szó jelentése utal az Antikrisztus, Krisztussal mindenben ellentétes természetére. A második rész tárgyalja az Antikrisztus eredetét, illetve az emberi és ördögi társfelelősség kérdését járja körül. A harmadik egységben ismerteti Adso azokat a városokat és helyszíneket, ahol az Antikrisztus élni és tevékenykedni fog. A következő alegység felsorolja az Antikrisztus csodatetteit és csapásait. Az ötödik alegységben a Tesszalonikaiakhoz írt második levél alapján tárgyalja Adso az Antikrisztus eljövételének előzményeit és feltételeit. A következő egységben ennek kibontását olvashatjuk. A hetedik részben, a többitől kissé eltérve, Énókh és Illés próféta történetét ismerjük meg. Az utolsó egységben pedig az Antikrisztus halálának leírását találjuk.

Adso úgy véli, valamelyest mindenki Antikrisztus, aki az igazsággal ellentétesen él. Ez a nézet illeszkedik a korszakban kibontakozó reformista nézetbe, miszerint az Antikrisztus nem csupán egy személy, hanem az erkölcsös élet ellenségeinek szimbóluma.³⁵ A szerzetes témához való hozzáállását legfőképp objektivitás jellemzi. Nem találhatóak benne félelemkeltő vagy a királyné megnyugtására utaló mondatok. Emiatt kissé személytelennek tűnhet, de ezzel Adso későbbi korokban annál inkább alkalmazhatóbbá teszi művét.³⁶ Valószínűleg ennek köszönhető, hogy a királyné dedikációját eltávolítva később Szent Ágostonnak és Alcuinnak is tulajdonították a levelet.³⁷

Adso az Antikrisztus jellemzését, saját bevallása szerint is, nem saját gondolataiból alkotja meg, hanem gondosan összegyűjtött forrásokat

³² VERHELST (1976: 18).

³³ VERHELST (1976: 18).

³⁴ POTESTÀ–RIZZI (2012: 598, 8. jz).

³⁵ MACLEAN (2008: 8).

³⁶ LANDES–GOW–VAN METER (2003: 37).

³⁷ MACLEAN (2008: 1).

használ fel hozzá.³⁸ A szöveget olvasva láthatjuk, hogy ez elsősorban a bibliai szöveghelyekre utal. A levélben megtalálható bibliai idézetek közül szinte egyenlő mennyiségben találhatóak ószövetségi és újszövetségi könyvek. A legtöbb idézet viszont a Tesszalonikaiaknak szóló második levélből, Máté evangéliumából és a Jelenések könyvéből származik. Az Ószövetség könyvei elsősorban az Antikrisztus természetének bemutatását szolgálják. A Jelenések könyvét az Antikrisztus cselekedeteinek bemutatására használja, Máté evangéliuma megadja születésének és nevelkedésének helyszíneit, Pál apostol levele pedig az utolsó idők eljövételének és az Antikrisztus jellemének leírására szolgál.

Az a történelmi korszak, amelyben Adso élt és alkotott, valamint az irodalmi kontextus vizsgálata elsősorban arra enged következtetni, hogy a szerzetes műve alapvetően nyugati forrásokból táplálkozik. Viszont szembetűnő hasonlóságokat találhatunk több keleti, bizánci alkotás felépítésével is. Ilyen például a Kr. u. 691-ben keletkezett szír nyelvű Pszeudo-Methodiosz szöveg. Ez az iszlám hódítás okait apokaliptikus kontextusba helyezi, valamint szól az Antikrisztus eljövételéről is.³⁹ Emellett Auxerre-i Haimónak a Tesszalonikaiakhoz írt második levél kommentárjával is több hasonlóságot fedezhetünk fel.⁴⁰ Továbbá Sevillai Izidor *Sententiarum libri* és a Tiburi Sibyllának tulajdonított jövendölések is hatást gyakorolhattak Adsóra művének elkészítése során.⁴¹ A szakirodalom egy olyan hét pontból álló mintába illeszti Adso Antikrisztus-leírását, amely Pszeudo-Efrém *Prédikáció a világvégéről* című munkájával mutat hasonlóságokat.⁴² Paul Alexander bizánci forrásokon végzett munkája alapján valószínűsíthető, hogy a keleti kereszténység végítélet-ábrázolásai ebből a mintából indultak ki a 6. századot követően.⁴³ A szakirodalomban nem alakult ki egyetértés arra vonatkozóan, hogy Adso ismerhette-e ezeket a forrásokat, ugyanakkor nem zárható ki, hogy ezek a keleti hatások közvetett forrásokon keresztül mégis eljutottak hozzá.

³⁸ MCGINN (1995: 327).

³⁹ MCGINN (1995: 103).

⁴⁰ Ezt a kommentárt egyébként sokáig tévesen Halberstadt-i Haymónak tulajdonították, így található a *Patrologia Latina* 117. kötetében is. Ld. még POTESTÀ–RIZZI (2012: 280–291).

⁴¹ MCGINN (1995: 328, 125. jz).

⁴² MCGINN (1995: 328, 120. jz).

⁴³ MCGINN (1995: 103).

Források

MIGNE 1904 J.-P. MIGNE (ed.), *Venerabilis Bedae Opera omnia*, Vol. 1., Párizs, 1904.

Felhasznált irodalom

- BACHRACH–FANNING 2004
S. B. BACHRACH – S. FANNING, *The Annals of Flodoard of Reims*, 919–966, Canada, 2004.
- BUZÁSI 2023
BUZÁSI G., *A vétlen nyíllövés*, Budapest, 2023.
- FRIED 2022
J. FRIED, *Hány nap még a világ? A modern tudomány születése*, Budapest, 2022.
- GRÜLL 2023
GRÜLL T., *Rómaiak, zsidók, keresztények a karthágói Tertullianus életművében*, Budapest, 2023.
- GYÖRFFY 2000
GYÖRFFY GY., *Istoán király és műve*, Budapest, 2000.
- HAYMO PL 1881
In epistolam ad II Thessalonicenses, in: J.-P. Migne (ed.), HAYMONIS Halberstatensis episcopi opera omnia, Vol. 2., Patrologia Latina 117, Párizs, 1881, 777B–784A.
- LANDES–GOW–VAN METER 2003
R. LANDES – A. GOW – D. C. VAN METER (eds.), *The Apocalyptic Year 1000: Religious Expectation and Social Change, 950–1050*, New York, 2003.
- MACLEAN 2008
S. MACLEAN, *Reform, Queenship and the End of the World in Tenth-Century France: Adso's Letter on the Origin and Time of the Antichrist Reconsidered*, *Revuebelgede Philologie et d'Histoire*, 86 (2008/3–4), 645–675.
- MCGINN 1979
B. MCGINN, *Visions of the End, Apocalyptic Traditions in the Middle Ages*, New York, 1979.
- POTESTÀ–RIZZI 2012
G. L. POTESTÀ – M. RIZZI, *L' Anticristo*, Vol. II. *Il Figilio Della Perdizione*, Milano, 2012.
- SACKUR 1898
E. SACKUR, *Sibyllinische Texte und Forschungen*, Halle, 1898.
- TSVETELIN 2020
S. TSVETELIN, *Waiting for the End of the World, European Dimensions, 950–1200*, in: S. Tsvetelin, *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages*, 450–1450, Vol. 57, Boston, 2020.
- VADAS 2007
VADAS A., *Rodulfus Glaber és az ezredforduló félelmei a Historiarum libri quinque című műben*, *Világtörténet* (2007/tavaszi-nyári), 31–49.
- VERHELST 1973
D. VERHELST, *La préhistoire des conceptions d'Adson concernant l'Antichrist*, *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 40 (1973/Janvier–Décembre), 52–103.
- VERHELST 1976
D. VERHELST, *Adso Dervensis: De ortu et tempore Antichristi: necnon et tractatus qui ab eo dependunt* (*Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis* 45), Brepols, 1976.

ADSO DERVENSIS
<PROLOGUS AD GERBERGAM>

EPISTOLA ADSONIS MONACHI AD GERBERGAM REGINAM
DE ORTU ET TEMPORE ANTICHRISTI

Excellentissime regine ac regali dignitate pollenti, Deo dilecte omnibus que sanctis amabili, monachorum matri et sanctarum virginum duci, domine regine Gerberge, frater Adso, suorum omnium servorum ultimus, gloriam et pacem sempiternam.

Ex quo, domina mater, misericordie vestre gratiam promerui, semper vobis in omnibus fidelis fui, tanquam proprius servus. Unde, quamvis indigne sint apud Dominum preces orationis mee, tamen pro vobis et pro seniore vestro, domino rege, necnon et pro filiorum vestrorum incolumitate Dei nostri misericordiam exoro, ut vobis et culmen imperii in hac vita dignetur conservare et vos faciat in celis post hanc vitam secum feliciter regnare. Quoniam si Dominus vobis prosperitatem dederit et filiis vitam longiorem, scimus indubitanter et credimus ecclesiam Dei exaltandam et nostre religionis ordinem magis ac magis multiplicandum. Hoc ego, fidelis vester, opto et valde desidero, qui, si potuissem vobis totum regnum acquirere, libentissime fecissem. Sed, quia illud facere non valeo, pro salute vestra filiorumque vestrorum *Dominum* exorabo, ut *gratia* Eius in *operibus* vestris *semper* vos *preveniat* et gloria Illius pie et misericorditer *subsequatur*, ut, divinis *intenta* mandatis, possitis adimplere bona, que desideratis, unde corona vobis detur regni celestis.

⁴⁴ A latin nyelvű szöveget a francia kritikai kiadás alapján közlöm. VERHELST (1976: 20–30).

⁴⁵ A fordítást a Daniel VERHELST szerkesztésében kiadott kritikai kiadás alapján készítettem. A jegyzetapparátus elkészítéséhez nagy segítségemre volt a Gian Luca POTESTÀ és E. Marco RIZZI gondozásában megjelent *L'Anticristo, Vol. II. Il figlio della perdizione, Testi dal IV al XII secolo* című szöveggyűjtemény.

⁴⁶ Szász Gerberga, előbb Giselbert, majd IV. (Tengerentúli) Lajos felesége, I. Ottó testvére, 954 után régens királynőként irányította a Nyugati Frank Birodalmat. Korának befolyásos politikai alakja. Kérésére írja meg Adso jelen levelet az Antikrisztusról és a végidő közeledéséről.

Adso Dervensis
ELŐSZÓ GERBERGÁHOZ
AZ ANTIKRISZTUS FELEMELKEDÉSÉRŐL
ÉS IDEJÉRŐL⁴⁵

A legkiválóbb és a királyi méltóság által kitüntetett királynénak, aki Istennek kedves, és akit minden szent szeret, a szerzetesek anyjának és a szent szüzek vezetőjének, Gerberga királynénak,⁴⁶ Adso testvér, összes szolgája közül az utolsó, dicsőséget és örökké tartó békét kíván.

Úrnóm és Anyám! Mióta kiérdemeltem könyörületetek kegyét, mindenkor mindenben oly hűséges voltam hozzátok, mint tulajdon szolgátok. Ezért, legyenek bár méltatlanok Istennél az én imám könyörgei, mégis értetek, és a ti idősebb uratokért, a királyért,⁴⁷ valamint fiaitok⁴⁸ épségéért kérem Istenünk könyörületességét, hogy méltóztasson megtartani titeket a hatalom csúcsán ebben az életben, és ez élet után helyezzen benneteket az égbe, hogy vele együtt boldogan uralkodjatok. Mivel, ha az Úr nektek jólétet, és fiaitoknak elég hosszú életet ad, biztosan tudjuk és hisszük, hogy Isten egyházának fel kell emelkednie, és szerzetesi rendünknek egyre inkább növekednie kell.⁴⁹ Ezt kívánom és erősen óhajtom én, a ti hívetek, aki, ha meg tudtam volna szerezni nektek az egész királyságot,⁵⁰ a lehető legszívesebben megtettem volna. Azonban mivel ezt nem tudom megtenni, ezért a Ti és fiaitok üdvéért fogok könyörögni az Úrhoz, hogy az Ő kegyelme vezessen mindig titeket cselekedeteitekben, és dicsősége jóságosan és irgalmasan segítsen benneteket, hogy az isteni parancsokra figyelemmel tudjátok beteljesíteni mindazokat a jó dolgokat, amikre vágytok, s ezáltal megadassék nektek a mennyei királyság koronája.

⁴⁷ IV. Lajos 954-ben halt meg, jelen kontextusban még élőként való említése utal a levél keletkezési idejére, amely bizonyosan az említett év előtt történt.

⁴⁸ Gerberga hét gyermeket hozott a világra, akik közül 954-ben Lothar került a trónra. A családfát ld. BACHRACH–FANNING (2004: 92).

⁴⁹ Gerberga pártfogója volt annak a korabeli szerzetesi reformnak, amelynek egyik elindítója Adso volt. A reform elterjedésében látta férje hatalmi pozíciójának megerősítését.

⁵⁰ Lehetséges utalás a Frank Birodalom újraegyesítésére. Mivel ezt nem tudja teljesíteni, Adso cserébe imákat ígér a királynőnek, és Istennek tetsző jócselekedetekre ösztönzi Gerbergát.

Igitur quia pium studium habetis scripturas audire et frequenter loqui de nostro Redemptore, sive etiam scire de Antichristi impietate et persecutione, necnon et potestate eius et generatione, sicut mihi, servo vestro, dignata estis precipere, volui aliqua vobis scribere et de Antichristo ex parte certam reddere, quamvis non indigeatis a me hoc audire, quia apud vos habetis prudentissimum pastorem, dominum Roriconem, clarissimum speculum totius sapientie atque eloquentie ac valde necessarium nostra etate.

[TRACTATVS DE ANTICHRISTO]

Ergo, de Antichristo scire volentes, primo notabitis, quare sic vocatus sit. Ideo scilicet, quia Christo in cunctis contrarius erit et *Christo contraria faciet*. Christus venit humilis, ille venturus est superbus. Christus venit humiles erigere, peccatores iustificare, ille e contra humiles eiciet, peccatores magnificabit, impios exaltabit semperque vicia, que sunt contraria virtutibus, docebit, legem evangelicam dissipabit, demonum culturam in mundo revocabit, *gloriam propriam queret* et omnipotentem Deum se nominabit. Hic itaque Antichristus multos habet sue malignitatis ministros, ex quibus iam multi in mundo precesserunt, qualis fuit Antiochus, Nero, Domicianus. Nunc quoque, nostro tempore, Antichristos multos novimus esse. Quicumque enim, sive laicus, sive canonicus, sive etiam monachus, contra iusticiam vivit et ordinis sui regulam impugnat et quod *bonum est blasphemat*, Antichristus est, minister satane est.

⁵¹ Gerberga feltehetőleg jól ismerte a Szentírást és vallásos életet élt. Erre bizonyítéként szolgálhat a reformmozgalom támogatása, valamint a királynő különböző megszólítási formái, pl. *monachorum matri* („szerzetesek anyja”), *sanctarum virginum duci* („szent szüzek vezetője”).

⁵² Rorico 949 után Laon püspöke, IV. Lajos testvére. A személyére történő utalás segítséget nyújt a levél keletkezésének időbeli elhelyezéséhez, ami ez alapján 949 után íródott.

⁵³ A levél nyolc kisebb részre osztható, amelyekből az első itt kezdődik. Mindegyik rész más-más kérdéssel foglalkozik. Az első részben Adso bemutatja az eljövendő Antikrisztust, nevének eredetét, valamint különbséget tesz az Antikrisztus és Antikrisztusok között.

Mivel tehát jámbor buzgalommal hallgatjátok a Szentírást,⁵¹ gyakran beszéltek a Megváltóról, és tudni szeretnétek az Antikrisztus istentelenségéről és üldözéséről, továbbá hatalmáról és származásáról, miként azt nekem, szolgátoknak elrendelni méltóztattatok, írni akartam nektek és valamiféle bizonyossággal szolgálni az Antikrisztusról, bár nem szorultok rá, hogy ezt tőlem halljátok, mivel nálatok van a legbölcsebb pásztor, Rorico úr,⁵² minden bölcsesség és ékesszólás legtisztább tükre, amelyre nagy szükség van a mi időnkben.

ÉRTEKEZÉS AZ ANTIKRISZTUSRÓL

Ha tehát az Antikrisztusról óhajtasz tudni, elsőként is azt ismerd meg, miért nevezik így.⁵³ Természetesen azért, mert Krisztussal mindenben ellentétes lesz⁵⁴ és Krisztussal ellentétesen cselekszik majd.⁵⁵ Krisztus alázatosan jött el, ő büszkén fog jönni. Krisztus azért jött, hogy felemelje az alázatosakat, megbocsásson a bűnösöknek, ő, ezzel szemben, eltaszítja az alázatosakat, felmagasztalja a bűnösöket, az istenteleneket felemeli és mindig az erényekkel ellentétes bűnökre fog tanítani, megsemmisíti az evangélium törvényét, megújítja a démonok tiszteletét a világban, saját dicsőségét keresi⁵⁶ és mindenható Istennek fogja nevezni magát.

Ez az Antikrisztus gonoszságában sok segítővel rendelkezik, akik közül többen már megelőzték őt a földön, amilyen Antiochus, Nero vagy Domitianus volt.⁵⁷ Tudjuk, hogy most, a mi korunkban is sok Antikrisztus létezik. Ugyanis mindenki – legyen bár laikus, lelkész vagy szerzetes –, aki az igazsággal ellentétesen él, szembefordul saját rendjének regulájával és gyalázza mindazt, ami jó,⁵⁸ az Antikrisztus,⁵⁹ az a sántán segédje.

⁵⁴ HAYMO PL (1881), c.2, p. 779: *Qui adversatur, id est contrarius est Christo omnibusque membris ejus.*

⁵⁵ Vö. Bír 2,17.

⁵⁶ Jn 7,18.

⁵⁷ Nero, Antiochus és Domitianus mint az Antikrisztus előfutárai. Vö. Alvaro di Cordova, *Indiculus luminosus*, POTESTÀ–RIZZI (2012: 322).

⁵⁸ Vö. Róm 14,16.

⁵⁹ Vö. Isid. *Sent.* 1, 25, 1: *Omnis qui secundum professionis suae normam aut non vivit aut aliter docet, Antichristus est.*

Sed iam de exordio Antichristi videamus. Non autem quod dico ex proprio sensu excogito vel fingo, [at] in libris diligenter relegendo hec omnia scripta invenio. Sicut ergo auctores nostri dicunt, Antichristus ex populo Iudeorum nascetur, de tribu scilicet Dan, secundum prophetiam dicentem: „*Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita*”. Sicut enim serpens in via sedebit et in semita erit, ut eos, qui per *semitas iusticiae* ambulant, feriat et veneno sue malicie occidat. Nascetur autem ex patris et matris copulatione, sicut et alii homines, non, ut quidam dicunt, de sola virgine. Sed tamen totus in *peccato concipietur*, in peccato generabitur et in *peccato nascetur*. In ipso vero conceptionis sue initio diabolus simul introibit in uterum matris eius et ex virtute diaboli confovebitur et contutabitur in ventre matris et virtus diaboli semper cum illo erit. Et sicut in matrem Domini nostri Iesu Christi *Spiritus sanctus venit* et eam *sua virtute obumbravit* et divinitate replevit, ut de Spiritu sancto conciperet *et quod nasceretur* divinum esset ac *sanctum*, ita quoque diabolus in matrem Antichristi descendet et totam eam replebit, totam circumdabit, totam tenebit, totam interius et exterius possidebit, ut, diabolo cooperante, per hominem concipiet et quod natum fuerit totum sit iniquum, totum malum, totum perditum. Unde et ille homo *filius perditionis* appellatur, quia in quantum poterit genus humanum perdet et ipse in novissimo perdetur.

Ecce audistis, qualiter nascatur. Audite etiam locum, ubi nasci debeat. Nam, sicut Dominus ac Redemptor noster Bethleem sibi previdit, ut ibi pro nobis humanitatem assumere et nasci dignaretur, sic diabolus

⁶⁰ Itt kezdődik a levél második egysége. Ebben a részben Adso az Antikrisztus eredetével foglalkozik, különös tekintettel az emberi és ördögi társfelelősség kérdésére.

⁶¹ Ter 49,17. Vö. HAYMO PL (1881), c.2, p. 780: *Nascetur Antichristus in Babylone de tribu Dan. Juxta quod Jacob dicit: „Fiat Dan coluher in via, cerastes in semita”*.

⁶² Vö. Zsolt 23,3.

⁶³ A 7. században keletkezett Pszeudo-Methodiosz *Apokalipszis* ugyan nem használja az Antikrisztus megnevezést, de a Kárhozat fiára mint hús-vér ember hivatkozik, aki egy férfi magvából és egy nő méhéből, Dán törzséből származik. Vö. POTESTÀ–RIZZI (2012: 599, 15. jz). Vö. VERHELST (1967: 98).

⁶⁴ Az Antikrisztusnak születését illetően egyeznie kell Krisztussal, ezért neki is egy szűztől kell megszületnie.

⁶⁵ Vö. Zsolt 50,7.

Most azonban lássuk az Antikrisztus eredetét!⁶⁰ Amit elmondok, nem a saját gondolatom vagy koholmányom, mindezeket általam gondosan áttanulmányozott könyvekben leírva találtam. Miként tehát a mi szerzőink mondják, az Antikrisztus a zsidók népéből, azaz Dán törzsből fog születni, a próféta szavai szerint: *Dán legyen olyan, mint kígyó az úton, mint a vipera az ösvényen.*⁶¹ Ugyanis mint a kígyó, az úton tartózkodik majd és az ösvényen lesz, hogy megmarja azokat, akik az *igazság ösvényein*⁶² járnak, és megölje őket gonoszsága mérgével. Egy apa és egy anya együttlétéből fog születni, miként a többi ember is,⁶³ nem pedig – ahogyan némelyek mondják – egyedül egy szűztől.⁶⁴ Azonban teljességgel bűnben fogan,⁶⁵ bűnben fejlődik és bűnben születik majd meg.⁶⁶ Már fogantatásakor behatol az ördög anyja méhében, és az ördög ereje fogja melengetni és védelmezni az anyja hasában, és az ördög ereje mindig vele lesz.⁶⁷ S ahogyan a Szentlélek reá szállt Urunk, Jézus Krisztus anyjára, és erejével védelmezte őt, és eltöltötte istenséggel,⁶⁸ hogy a *Szentlélektől foganjon meg,*⁶⁹ és ami megszületik, isteni és *szent*⁷⁰ legyen, úgy fog az ördög is az Antikrisztus anyjára leszállni és teljesen eltölti őt, teljesen körbeveszi, teljesen megszállja, kívül s belül teljesen birtokában tartja, hogy – az ördög segítségével – ember által megfogonjon, és ami megszületik majd, teljesen romlott, teljesen gonosz, teljesen elvetemült legyen. Azért nevezik azt az embert a *kárhozat fiának,*⁷¹ mert amint lehetséges lesz, elpusztítja az emberi fajt,⁷² és a végén ő maga is elpusztul majd.

Íme, hallottátok, hogyan születik. Halljátok azt is, hol kell megszületnie!⁷³ Miként Urunk és Megváltónk előre kijelölte magának Betlehemet, hogy ott értünk emberi alakot ölteni és megszületni méltóztassék,

⁶⁶ Vö. Jn 9,34.

⁶⁷ Adso itt egyértelműen rámutat az Antikrisztus ördögi természetére. Egy nő és egy férfi egyesüléséből fog születni, de a fogantatásban az ördög is részt vesz. Ez eltérést mutat Krisztus fogantatásától, aki a Szentlélektől fogan.

⁶⁸ Vö. Lk 1,35.

⁶⁹ Vö. Lk 1,35.

⁷⁰ Vö. Lk 1,35.

⁷¹ 2Tessz 2,3.

⁷² Vö. HAYMO PL (1881), c.2, p. 779: *et ipse perdidit humanum genus.*

⁷³ A levél harmadik egységének kezdete. Ebben a részben megismerjük azokat a városokat és helyeket, ahol az Antikrisztus élni és tevékenykedni fog.

illi homini perduto, qui Antichristus dicitur, locum novit aptum, unde *radix omnium malorum* oriri debeat, scilicet *civitatem Babilonie*. In hac enim civitate, que quondam fuit *inclita et gloriosa* urbs gentilium et caput regni Persarum, Antichristus nascetur. Et in civitatibus Bethsaida et Corozaim nutriri et conservari dicitur, quibus civitatibus Dominus in evangelio improperat, dicens: *Ve tibi, Bethsaida, ve tibi, Corozaim*. Habebit autem Antichristus magos, maleficos, divinos et incantatores, qui eum, diabolo inspirante, nutrient et docebunt in omni iniquitate, falsitate et nefaria arte et *maligni spiritus* erunt duces eius, socii semper et comites indivisi. Deinde Hierosolimam veniens, omnes christianos, quos ad se convertere non poterit, per varia tormenta iugulabit et suam sedem in templo sancto parabit. Templum etiam destructum, quod Salomon Deo edificavit, in statum suum restaurabit et circumcidet se et filium Dei omnipotentis se esse mentietur.

Reges autem et principes primum ad se convertet, deinde per illos ceteros populos. *Loca* vero, *per* que Christus Dominus *ambulavit*, ibit et prius destruet quod Dominus illustravit. Deinde per universum orbem nuncios mittet et praedicatores suos. Predicatio autem eius et potestas tenebit *a mari usque ad mare, ab oriente usque ad occidentem*, ab aquilone usque ad septentrionem. *Faciet quoque signa* multa, miracula *magna* et inaudita. *Faciet ignem de celo* terribiliter *venire*, arbores subito florere et arescere, mare turbari et subito tranquillari, naturas in diversis figuris

⁷⁴ Vö. 1 Tim 6,10.

⁷⁵ Babilon, az Antikrisztus születési helye, vö. 61. lábjegyzet.

⁷⁶ Vö. Iz 13,19.

⁷⁷ Mt 11,21. Az Antikrisztus ugyanazt az utat teszi meg, mint Krisztus, de céljai ellentétesek az övével. Ezért azokban a városokban talál majd hívekre, amiket Jézus elátkozott.

⁷⁸ Az Antikrisztus mágikus cselekedeteire vö. Jer. *Ep.* 121, 11 (ad Algasiam), valamint Beda Venerabilis, *De temporum ratione*, c. 69, PL 90, MIGNE (1904: 574).

⁷⁹ Vö. Lk 8,2.

⁸⁰ A jeruzsálemi templom helyreállításával és a körülmételéssel kapcsolatosan vö. HAYMO PL (1881). A jeruzsálemi templom újjáépítése felmerült Kr. u. 363-ban, amikor Iulianus császárnak, akit a keresztény hagyomány Apostata (Hitehagyott) jelzővel illetett, tulajdonították ezt a tervet. Erre Nazianzosi Gergely, Aranyszájú Szent János és Rufinus is utal. Julianus valószínűleg arra a keresztény narratívára reflektált volna, hogy Izrael mint választott nép elbukott, ami a templom lerombolásában manifesztálódik, ami bizonyítja, hogy Krisztus az igazi Messiás. Ha a Szentély újjáépül, ez a keresztény értelmezés elbukik. Vö. BUZÁSI (2023: 34).

úgy az ördög is ismer egy megfelelő helyet annak a kárhozott embernek, akit Antikrisztusnak neveznek, ahonnan *minden gonoszág forrása*⁷⁴ származik, tudniillik Babilon városát.⁷⁵ Az Antikrisztus abban a városban fog megszületni, amely egykor a pogányok híres és dicsőséges városa,⁷⁶ a perzsa királyság fővárosa volt. Azt mondják, Betszaida és Korozain városában nevelkedik és tartózkodik majd, amely városokat korholja az Úr az evangéliumban mondván: *Jaj neked, Betszaida, jaj neked, Korozain!*⁷⁷ Lesznek az Antikrisztusnak mágusai, kuruzslói, jövendőmondói, boszorkányai, akik az ördög sugallatára nevelik őt és megtanítják minden gonoszságra, hamisságra és istentelen tudományra, az ártó szellemek lesznek a vezetői,⁷⁸ állandó társai és elválaszthatatlan kísérői.⁷⁹ Ezután Jeruzsálembe megy és változatos kínzásokkal elpusztít minden keresztényt, akit nem tud maga mellé állítani, majd előkészíti saját székhelyét a szent templomban. A templomot, amelyet Salamon Istennek épített és most romokban hever, eredeti formájában fogja helyreállítani, körülmetélteti magát, és azt hazudja, hogy ő a mindenható Isten fia.⁸⁰

Elsőként a királyokat és a fejedelmeket fogja maga mellé állítani,⁸¹ azután rajtuk keresztül a többi népet is. Elmegy azokra a helyekre, ahol Krisztus Urunk járt, és elkezd lerombolni, amit az Úr nevezetessé tett. Ezután szétküldi követeit és prédikátorait az egész földkerekségre. Üzenete és hatalma elér *tengertől tengerig*,⁸² kelettől nyugatig, északról délig.⁸³ Sok jelet mutat majd, *nagy és hallatlan csodákat tesz*.⁸⁴ Az ő műve lesz, hogy rettenetes *tűz támad az égből*,⁸⁵ a fák hirtelen kivirágoznak, majd elszáradnak, a tenger háborog, majd hirtelen elcsendesedik, a természet megváltoztatja alakját, a vizek folyásiránya megfordul, a szérút

⁸¹ Amennyire tudható, ez a fajta konkretizálás nem fordul elő korábbi művekben. Adso esetlegesen figyelemfelhívásnak szánta személyesen a királynénak.

⁸² Zsolt 72,8.

⁸³ Vö. Mt 8,11.

⁸⁴ A levél negyedik egységének kezdete. Ebben Adso az Antikrisztus csodatetteiről és csapásairól számol be. Konkrét utalások jelennek meg Máté evangéliumának 24. fejezetéből és a Jelenések könyvének 13. fejezetéből. Vö. Jel 13,13.

⁸⁵ Vö. Jel 13,13.

mutari, aquarum cursus et ordinem converti, area ventis et commotionibus multimodis agitari et cetera innumerabilia et stupenda, mortuos etiam *in conspectu hominum* suscitari, *ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi*. Nam quando tanta ac talia signa viderint etiam illi, qui perfecti et electi Dei sunt, dubitabunt, utrum sit ipse Christus, qui in fine mundi secundum Scripturas venturus est, annon.

Excitabit autem persecutionem sub omni celo supra christianos et omnes electos. Eriget itaque se contra fideles tribus modis, id est, terrore, muneribus et miraculis. Dabit in se credentibus auri atque argenti copias. Quos vero non poterit muneribus corrumpere, superabit terrore. Quos autem terrore non poterit, signis et miraculis seducere temptabit. Quos nec signis poterit, *in conspectu omnium* miserabili morte cruciatos crudeliter necabit. *Tunc erit talis tribulatio, qualis non fuit super terram ex tempore, quo gentes esse ceperunt usque ad tempus illud. Tunc qui in agro sunt, fugient ad montes et qui supra tectum, non descendet in domum suam, ut tollat aliquid de ea. Tunc omnis fidelis christianus, qui inventus fuerit, aut Deum negabit, aut, sive per ferrum, sive per ignem fornacis, sive per serpentes, sive per bestias, sive per aliud quodlibet genus tormenti, interibit, si in fide permanserit*. Haec autem tam terribilis et timenda tribulatio tribus annis manebit in toto mundo et dimidio. *Tunc breviabuntur dies propter electos. Nisi enim Dominus abbreviasset dies, non fuisset salva omnis caro*.

Tempus siquidem, quando idem Antichristus veniat, vel quando dies iudicii apparere incipiat, Paulus apostolus, in epistola ad Thessalonicenses: *Rogamus vos per adventum Domini nostri Iesu Christi, manifestat, eo loco, ubi ait: Quoniam, nisi venerit discessio primum et revelatus fuerit homo peccati et filius perditionis*. Scimus enim quoniam post regnum Grecorum, sive etiam post regnum Persarum, ex quibus unumquodque suo tempore magna gloria viguit et maxima potentia

⁸⁶ Mt 24,24.

⁸⁷ Vö. Dán 12,1.

⁸⁸ Vö. Mt 24,16–17.

⁸⁹ Vö. 1 Tim 2,15.

⁹⁰ Vö. Jel 13,5.

⁹¹ Mt 24,22.

⁹² Mt 24,22.

⁹³ 2Tessz 2,1.

szelek és viharok ostromolják sokféleképpen, és számtalan más és bámulatos dolgot fog cselekedni, még a holtakat is feltámasztja az emberek szeme láttára, úgy, hogy – *ha lehetséges* – még a kiválasztottakat is megtévessze.⁸⁶ Mert amikor ennyi és ilyesféle jeleket látnak, még azok is, akik igazak és Isten kiválasztottjai, elbizonytalanodnak majd, hogy vajon ő volna-e Krisztus, aki az Írások szerint eljön a világ végén, vagy sem.

Ő pedig mindenfelé a keresztények és az összes kiválasztott üldözésére fog buzdítani. Három módon fog fellépni a hívőkkel szemben: megfélemlítéssel, ajándékokkal és csodákkal. Híveinek bőséges aranyat és ezüstöt ad majd. Akiket nem tud ajándékokkal megvesztegetni, azokat megfélemlítéssel fogja legyőzni. Akiket pedig nem tud megfélemlíteni, azokat jelekkel és csodákkal próbálja majd elcsábítani. Akiket jelekkel sem tud meggyőzni, azokat nyomorúságos haláltól meggyötörve mindenki szeme láttára kegyetlenül megöli.⁸⁷ Akkor, *akik a mezőn vannak, a hegyekbe menekülnek, és aki a háztetőn van, nem jön le a házába, hogy bármit is kihozzon onnan.*⁸⁸ Akkor minden hívő keresztény, akit megtalálnak, vagy megtagadja Istent, vagy ha *megmarad hitében,*⁸⁹ kard, tüzes kemence, kígyók, vadállatok vagy valamilyen más kínzásnem által fog elpusztulni.

Ez az iszonyú és félelmetes gyötrelme három és fél évig fog tartani az egész világon.⁹⁰ Akkor megrövidülnek a napok a kiválasztottak kedvéért.⁹¹ Mert ha az Úr nem rövidítené meg azokat a napokat, nem menekülne meg egyetlen ember sem.⁹² Pál apostol a tesszalónikaiakhoz írt azon levelében, amely így kezdődik: Van még egy kérésünk: Urunk Jézus Krisztus eljövetelel illetően...⁹³ világossá teszi az időt, amikor az Antikrisztus eljön, vagy amikor az ítélet napja közeledni kezd,⁹⁴ mégpedig azon a helyen, ahol ezt mondja: hiszen előbb be kell következnie az elpártolásnak, és meg kell mutatkoznia a bűn emberének, a kárhozatfiának.⁹⁵ Mivel tudjuk ugyanis, hogy a görögök,⁹⁶ vagy akár a perzsák uralma után – amelyek közül mindegyik a maga idején nagy dicsőségben pompázott és a legnagyobb hatalomban virágzott – végül, a többi

⁹⁴ A levél ötödik egységének kezdete. Adso ebben a részben a *Tesszalónikaiaknak írt második levél* alapján ismerteti az Antikrisztus eljövetelelét előzményeit, feltételeit.

⁹⁵ 2Tessz 2,3.

⁹⁶ Utalás a Nagy Sándor által alapított Makedón Birodalomra, amely halála után a hadvezérei között került felosztásra.

floruit, ad ultimum quoque, post cetera regna, regnum Romanorum cepit, quod fortissimum omnium superiorum regnorum fuit et omnia regna terrarum sub dominacione sua habuit, omnesque populorum nationes Romanis subiacebant et *serviebant eius sub tributo*. Inde ergo dicit Paulus apostolus, Antichristum non antea in mundum esse venturum, *nisi venerit discessio primum*, id est, nisi prius discesserint omnia regna a Romano imperio, que pridem subdita erant. Hoc autem tempus nondum venit, quia, licet videamus Romanum imperium ex maxima parte destructum, tamen, quandiu reges Francorum duraverint, qui Romanum imperium tenere debent, Romani regni dignitas ex toto non peribit, quia in regibus suis stabit. Quidam vero doctores nostri dicunt, quod unus ex regibus Francorum Romanum imperium ex integro tenebit, qui *in novissimo tempore* erit et ipse erit maximus et omnium regum ultimus. Qui, postquam regnum suum feliciter gubernaverit, ad ultimum Hierosolimam veniet et in *monte Oliveti* sceptrum et coronam suam deponet. Hic erit finis et consummatio Romanorum christianorumque imperii.

Statimque, secundum predictam Pauli apostoli sententiam, Antichristum dicunt affuturum. Et tunc *revelabitur* quidem *homo peccati*, Antichristus videlicet, qui, licet homo sit, fons tamen erit omnium peccatorum et *filius perditionis*, id est, *filius diaboli*, non per naturam, sed

⁹⁷ 2Tessz 2,3.

⁹⁸ Vö. Mtörv 20,11.

⁹⁹ Bár a Római Birodalom dicsősége már leáldozott és a végéhez közeledik, ám ez nem jelenti a birodalomnak az üdvösségtörténetben Isten által választott szerepének gyengülését. A birodalom továbbélése az Antikrisztus eljövételének megakadályozására szolgáló garancia. Ez a gondolat Adso politikai álláspontjának alapja. Az általa képviselt folytonosság záloga a Frank Birodalom és a Karoling-dinasztia uralkodása, ez biztosítja a birodalom méltóságát.

¹⁰⁰ VERHELST alapján Pszeudo-Methodiosz szövegének latin nyelvű változata nem tartalmaz semmiféle frank uralkodókra való utalást, ezért a *translatio imperii* elméletével magyarázható Adso álláspontja az Antikrisztus későbbi eljövetelét illetően. Ez garantálta a Római Birodalom fennmaradását, és a végidő későbbi korokban történő bekövetkezését az aggódó elmék számára. Vö. VERHELST (1973: 1, 101. jz).

¹⁰¹ Finom utalás a három részre felosztott Frank Birodalom újraegyesítésére, amire a korban két uralkodónak lett volna lehetősége, IV. Lajosnak és I. Ottónak, tehát Gerberga férjének vagy testvérének. Esetlegesen az utódlásban következő Lotharnak, Gerberga és IV. Lajos fiának. Bármi is lehetett a királyné kérdése, érthető Adso visszafogottsága a válaszdást illetően.

hatalom után, Róma ragadta magához az uralmat, amely minden korábbinál erősebb volt, s a föld minden királyságát irányítása alá vonta, s a népek minden nemzetsége alávetette magát a rómaiaknak, s adó alatt szolgált nekik. Ezért mondja tehát Pál apostol azt, hogy *előbb be kell következnie az elpártolásnak*,⁹⁷ addig az Antikrisztus nem fog a világba eljönni, vagyis előbb el kell pártolnia a Római Birodalomtól minden királyságnak, amely korábban neki volt alávetve.⁹⁸ Azonban ez az idő még nem jött el, jóllehet látjuk, hogy a Római Birodalom nagy része elpusztult, de mindaddig, amíg a frank királyok uralkodnak, akiknek el van rendelve a Római Birodalom fenntartása, addig a római uralom méltósága teljességgel nem fog elenyészni, mert királyaiban összpontosul. Sőt, egyes tudósaink azt mondják, hogy a frankok egyik királya,⁹⁹ aki a legvégső időkben fog uralkodni, teljes egészében birtokolja majd a Római Birodalmat,¹⁰⁰ valamennyi király közül ő lesz a leghatalmasabb és egyben az utolsó is.¹⁰¹ Aki, miután királyságát sikeresen kormányozta, végül Jeruzsálembe jön, s jogarát és koronáját leteszi az Olajfák hegyén. Ez jelenti majd a keresztény Római Birodalom végét és beteljesedését.¹⁰² S azt mondják, hogy akkor – Pál apostol fent említett mondatának megfelelően – nyomban meg fog jelenni az Antikrisztus.¹⁰³ Akkor bizony *megmutatkozik a bűn embere*,¹⁰⁴ tudniillik az Antikrisztus, aki bár ember, mégis minden bűn forrása és *kárhozat fia*¹⁰⁵ lesz, vagyis az ördög fia, nem természetéből fakadóan,¹⁰⁶

¹⁰² Az utolsó uralkodó hatalmi jelvényeiként alkalmazott jogar és korona igen elterjedtté válik a középkori eszkatológiában, részben Adso traktátusának és a Tiburi Sibyllának köszönhetően. Vö. SACKUR (1898: 186). Az utolsó császár Adsónál és Sibyllánál is egy frank uralkodó, ezért jelenhet meg Adso esetén a jogar mint Karoling uralkodói jelvény is.

¹⁰³ A levél hatodik egységének kezdete. Az itt megjelenő eseményekre már történt utalás a harmadik egységben, de itt részletesebben foglalkozik Adso az Antikrisztus eljövételének körülményeivel.

¹⁰⁴ 2Tessz 2,3.

¹⁰⁵ 2Tessz 2,3.

¹⁰⁶ Ez a kijelentés nincs teljesen összhangban a levél második szakaszában mondottakkal, miszerint az ördög személyesen is részt vesz az Antikrisztus fogantatásában, tehát természetén némileg osztozik. Itt mégis azt állítja Adso, hogy nem természetéből fakadóan, pusztán utánzás révén lesz olyanná, mint az ördög. Ennek az ellentmondásnak a feloldása a *Glossa ordinariában* megfogalmazott elvben rejlik: *Filius perditionis Antichristus, non per naturam, sed per imitationem*, tehát: „Az Antikrisztus a kárhozat fia, nem természet szerint, hanem utánzás által.” Vö. POTESTÀ–RIZZI (2012: 603, 46. jz).

per imitationem, quia per omnia adimplebit diaboli voluntatem, *quia plenitudo* diabolice potestatis et totius mali ingenii *corporaliter habitabit in illo, in quo erunt omnes thesauri malicie et iniquitatis absconditi. Qui adversatur*, id est, contrarius est Christo omnibusque membris eius, *et extollitur*, id est, *in superbiam erigitur, supra omne quod dicitur Deus*, id est, supra omnes deos gentium, Herculem videlicet, Apollinem, Iovem, Mercurium, quos pagani deos esse estimant. Supra omnes istos deos extolletur Antichristus, quia maiorem et fortiolem se his omnibus faciet, et non solum supra hos, sed etiam *supra omne quod colitur*, id est, supra sanctam Trinitatem, que solummodo colenda et adoranda est ab omni creatura. *Ita se extollet, ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus*. Nam, sicut supra diximus, in civitate Babilonie natus, Hierosolimam veniens, circumcidet se, dicens Iudeis: *Ego sum Christus vobis repromissus, qui ad salutem vestram veni, ut vos, qui dispersi estis, congregem et defendam*. Tunc confluent ad eum omnes Iudei, estimantes Deum suscipere, sed suscipient diabolium. Sive etiam *in templo Dei sedebit* Antichristus, id est, in sancta ecclesia, omnes christianos faciens martyres et elevabitur et magnificabitur, quia in ipso erit caput omnium malorum diabolus, *qui est rex super omnes filios superbie*.

Sed ne subito et improvise Antichristus veniat et totum humanum genus suo errore decipiat et perdat, ante eius exordium duo magni prophete mittentur in mundum, Enoch scilicet et Helias, qui contra impetum Antichristi fideles Dei divinis armis premunient et instruent

¹⁰⁷ Vö. HAYMO PL (1881), c.2, p. 779: *Et filius perditionis, id est filius diaboli, non per naturam, sed per imitationem*.

¹⁰⁸ Vö. Kol 2,9.

¹⁰⁹ Vö. Kol 2,3.

¹¹⁰ Vö. 2Tessz 2,4.

¹¹¹ Vö. 54. lábjegyzet.

¹¹² 2Tessz 2,4.

¹¹³ Vö. Jób 11,12.

¹¹⁴ 2Tessz 2,4.

¹¹⁵ Vö. HAYMO PL (1881), c.2, p. 779–780: *Extollet se Antichristus supra omne quod dicitur deus, id est supra omnes deos gentium: Herculem videlicet, Apollinem, Iovem, qui falso dicuntur dii*.

¹¹⁶ 2Tessz 2,4.

¹¹⁷ Vö. HAYMO PL (1881), c.2, p. 780: *extollet se Antichristus [...] supra omne quod colitur id est supra sanctam Trinitatem, quae solummodo colenda et adoranda est ab omni creatura*.

hanem utánzás révén,¹⁰⁷ mert mindenben az ördög akaratát fogja teljesíteni; *ugyanis az ördögi hatalom és minden rosszindulat teljessége testileg lakozik majd őbenne,*¹⁰⁸ *akiben a gonoszság és igazágtalanság összes kincse lesz elrejtve.*¹⁰⁹ Aki szembeszegül,¹¹⁰ azaz ellentétben áll Krisztussal és annak minden tagjával,¹¹¹ a többiek fölé emeli magát,¹¹² vagyis *kevélységben fölébe emelkedik mindennek,*¹¹³ *amit istennek mondanak,*¹¹⁴ tehát a pogányok összes istene fölé, tudniillik Hercules, Apollo, Jupiter és Mercurius fölé, akiket a pogányok isteneknek tartanak.¹¹⁵ Az Antikrisztus mindezen istenek fölé emelkedik majd, mert hatalmasabbá és erősebbé teszi magát mindezeknél, és nemcsak föléjük, *hanem minden fölé, amit tisztelnek,*¹¹⁶ vagyis a Szentháromság fölé is, amelyet egyedülként kell tisztelnie és imádnia minden teremtménynek.¹¹⁷ Annyira magasra emeli magát, hogy *Isten templomában üljön, úgy mutatkozva, mintha Isten lenne.*¹¹⁸

Mert, ahogyan fentebb is mondtuk, miután megszületett Babilon városában, Jeruzsálembe érkezik, körülmetélteti magát, és ezt mondja a zsidóknak: „Én vagyok a nektek ígért Krisztus,¹¹⁹ eljöttem a ti üdvösségetekre, hogy titeket, akik szétszóródtatok, összegyűjtsek és megvédjek”.¹²⁰ Akkor az összes zsidó egybegyűlik nála azt gondolva, hogy Istent fogadják be, de valójában az ördögöt fogadják be. Még ha az Isten templomában ül is az Antikrisztus, vagyis a Szent Egyházban,¹²¹ mártírrá téve minden keresztényt, mégis felmagasztalják és dicsőítik majd, mert benne lesz minden gonoszság feje, az ördög, aki a kevélység összes fia felett uralkodik.

Ám, hogy az Antikrisztus ne hirtelen és figyelmeztetés nélkül jöjjön, és tévútra vezesse, elveszejtse az egész emberiséget, érkezése előtt két nagy prófétát küldenek a világba: Énokhot és Illést,¹²² hogy három és fél éven át tanítva és prédikálva isteni fegyverekkel oltalmazzák Isten híveit

¹¹⁸ 2Tessz 2,4.

¹¹⁹ Vö. HAYMO PL (1881), c.2, p. 780: *Et cum venerit Hierosolymam, circumcidet se, dicens Judaeis: Ego sum Christus vobis promissus.*

¹²⁰ Vö. Jn 11,52.

¹²¹ A jeruzsálemi templom újjáépítése és az Antikrisztus mint a zsidók által várt Messiás bemutatása együtt fordul elő más apokaliptikus művekben is.

¹²² A levél hetedik egységének kezdete. Ebben Énokh és Illés történetét mondja el igehirdetésüktől mártírhalálukig bezárólag.

eos et confortabunt et preparabunt electos ad bellum, docentes et predicantes tribus annis et dimidio. Filios autem Israel, quicumque eo tempore fuerint inventi, hi duo maximi prophete et doctores ad fidei gratiam convertent et a pressura tanti turbinis in parte electorum insuperabilem reddent. Tunc implebitur, quod Scriptura dicit: *Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquie salve fient*. Postquam ergo per tres annos et dimidium predicationem suam compleverint, mox incipiet excandescere Antichristi persecutio et contra eos primum Antichristus sua arma corripiet eosque interficiet, sicut in Apocalypsi dicitur: *Et cum finierint, inquit, testimonium suum, bestia, que ascendet de abyso, faciet adversus eos bellum et vincet eos et occidet illos*. Postquam ergo isti duo interfecti fuerint, inde ceteros fideles persequens, aut martyres gloriosos faciet, aut apostatas reddet. Et quicumque in eum crediderint, *signum characteris eius in fronte accipient*.

Sed quia de principio eius diximus, quem finem habeat dicamus. Hic itaque Antichristus *diaboli filius* et totius malicie artifex pessimus, cum per tres annos et dimidium, sicut predictum est, magna persecutione totum mundum vexabit et omnem populum Dei variis poenis cruciabit. Postquam Heliam et Enoch interfecerit et ceteros in fide permanentes martyrio coronaverit, ad ultimum *veniet* iudicium Dei super eum, sicut beatus Paulus scribit, dicens: *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui*. Sive Dominus Iesus interfecerit illum potentia virtutis sue, sive archangelus Michael interfecerit illum, per virtutem Domini nostri Iesu Christi occidetur, non per virtutem cuiuslibet angeli vel archangeli. Tradunt autem doctores, quod in *monte Oliveti* Antichristus occidetur in papilione et in solio suo, in illo loco, contra quem ascendit Dominus ad celum.

¹²³ Vö. Jel 11,3.

¹²⁴ A zsidók Énókh és Illés általi megtérítése az Antikrisztus eljövetelét megelőző három és fél évben történik.

¹²⁵ Róm 9,27. A két próféta térítésének hatására nem a teljes választott nép, hanem annak csak egy része fog üdvözülni.

¹²⁶ Jel 11,7.

¹²⁷ Vö. Jel 20,4.

az Antikrisztus támadásával szemben, továbbá kioktassák őket, valamint megerősítsék és felkészítsék a kiválasztottakat a háborúra.¹²³ Izrael fiait, akiket akkor találnak majd, ez a két tekintélyes próféta és tanító megtéríti a hit kegyelmére, és legyőzhetetlenné teszi a kiválasztott részt az oly nagy vihar nyomásával szemben.¹²⁴ Akkor beteljesedik, amit az Írás mond: „*Ha annyi is Izrael fiainak száma, mint a tenger fővénye, csak a maradék üdvözülni.*”¹²⁵ Miután tehát három és fél év alatt igehirdetésüket beteljesítették, fellobban az Antikrisztus üldözése, az Antikrisztus először ellenük ragad fegyvert és megöli őket, miként az Apokalipszisben olvasható: *Amikor befejezik tanúságtételüket – mondja – a vadállat feljön a mélységből, harcra kel ellenük, legyőzi és megöli őket.*¹²⁶ Miután tehát ezt a kettőt megölik, a többi hívőt fogja üldözni, és vagy dicső mártírokká teszi őket, vagy hitehagyottakká. S akik hisznek benne, megkapják homlokukra bélyegének jelét.¹²⁷

Ám, ha már fellépése kezdetéről beszéltünk, mondjuk el azt is, milyen lesz a vége.¹²⁸ Ez az Antikrisztus, az ördög fia, minden gonoszság legelvetemültebb mestere, miután három és fél éven keresztül, ahogyan korábban mondtuk, nagy üldözéssel kínozza az egész világot és Isten minden népét különféle módokon gyötri, miután megöli Illést és Énókhót, és a többieket, akik megmaradtak hitükben, vértanúsággal koronázza meg, végül beteljesedik rajta Isten ítélete,¹²⁹ miként Szent Pál írja, mondván: *Urunk, Jézus elsöpri szája leheletével.*¹³⁰ Akár az Úr Jézus öli meg őt hatalmának erejével, akár Mihály arkangyal végez vele, a mi Urunk Jézus Krisztus hatalma által fog elpusztulni, nem pedig valamelyik angyal vagy arkangyal hatalma által.¹³¹ A tudósok azonban úgy hagyományozzák, hogy az Olajfák hegyén fogják megölni az Antikrisztust a sátorában, a saját trónján, szemközt az Úr mennybemenetelének helyével.¹³²

¹²⁸ A levél nyolcadik egységének kezdete. Adso bemutatja az Antikrisztus legyőzését. A levél a királynétől való búcsúzással zárul.

¹²⁹ Vö. Kol 3,6.

¹³⁰ 2Tessz 2,8.

¹³¹ Vö. HAYMO PL (1881), c. 2, p. 781: *sive Dominus Jesus interfecerit illum potentia jussionis suae, sive Michael interfecerit eum, virtute Domini Jesu occidetur, non virtute Michaelis.*

¹³² Vö. HAYMO PL (1881), c. 2, p. 781: *Occidetur autem (sicut doctores tradunt) in monte Oliveti in Babylone et solio suo, illo in loco contra quem Dominus ascendit in coelos.*

Debetis autem scire, quia, postquam fuerit sed, sicut ex libro Danielis intelligimus, quadraginta dies Dominus concedet electis, ut agant poenitentiam, propterea quia seducti sunt ab Antichristo. Postea vero quam hanc poenitentiam expleverint, quantum temporis spatium fiat, quousque *Dominus ad iudicium veniat*, nullus est qui sciat, sed in dispositione Dei manet, qui ea hora seculum iudicabit, qua ante secula iudicandum esse prefixit.

[EPILOGUS]

Ecce, domna regina, ego, fidelis vester, quod precepistis, fideliter implevi, paratus de ceteris oboedire que fueritis dignata imperare.

¹³³ Vö. Iz 3,14.

¹³⁴ Vö. Dán 12,12.

Tudnotok kell azonban, hogy az Antikrisztus megölése után nem azonnal jön el az ítélet napja, nem azonnal jön az Úr *ítélkezni*,¹³³ hanem – miként azt Dániel könyvéből¹³⁴ tudjuk – negyven napot ad az Úr a kiválasztottaknak, hogy vezekeljenek,¹³⁵ amiért hagyták, hogy az Antikrisztus tévútra vezesse őket. Miután pedig bevégezték a vezeklést, nincs senki, aki tudná, mennyi idő telik el, amíg az Úr eljön az ítéletre, ez Isten szándékától függ, aki abban az órában fogja megítélni a világot, amelyet még a világ előtt előre elrendelt az ítéletre.¹³⁶

EPILOGUS

Íme, királyi úrnő, én, hűséges szolgátok, hűen teljesíttem, amit elrendeltetek, és kész vagyok engedelmeskedni minden másban, amit parancsolni méltóztattok.

¹³⁵ Adso a Dániel könyvéből ismert (Dán 12,11) 1290 nap (három és fél év) + 45 (=1335) nap vezeklési idő helyett 40 napot szán a bűnösök vezeklésére. Erre nincs egyértelmű magyarázat, a kutatók egy része a 40 napos böjti időszakhoz köti.

¹³⁶ Az utolsó mondattal Adso egyértelművé teszi, hogy a vég időpontja emberi számítások alapján előre megítélhetetlen.